

Česká zemědělská univerzita v Praze

Fakulta agrobiologie, potravinových a přírodních zdrojů

Katedra etologie a zájmových chovů

**Fakulta agrobiologie,
potravinových a přírodních zdrojů**

Welfare asistenčních psů a psů využívaných v AAI

Bakalářská práce

Barbora Šafránková

Zoorehabilitace a asistenční aktivity se zvířaty

doc. Ing. Helena Chaloupková, Ph.D.

© 2022 ČZU v Praze

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou bakalářskou práci "Welfare asistenčních psů a psů využívaných v AAI" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího bakalářské práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu literatury na konci práce. Jako autorka uvedené bakalářské práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 22.4.2022

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala doc. Ing. Heleně Chaloupkové, Ph.D. za odbornou pomoc, čas a ochotu během psaní mé bakalářské práce. Dále bych chtěla poděkovat celé mé rodině a příteli za velkou podporu během celého studia.

Welfare asistenčních psů a psů využívaných v AAI

Souhrn

Práce shrnuje poznatky z odborné literatury o welfare asistenčních psů a psů využívaných v intervencích za pomoci zvířat (Animal-Assisted Interventions, dále jako AAI) v různých etapách jejich života.

Asistenční psi během života procházejí dlouhým a náročným tréninkem, čelí zásadním změnám (změna majitele a domova), mnoha druhům rušných prostředí a svému majiteli se zdravotním znevýhodněním jsou téměř neustále k dispozici. Studie uvádějí narušení welfare těchto psů z důvodu nedostatku prostoru a času k odpočinku po práci, nedostatku aktivit pro zrelaxování, nadváhy, nošení nepadoucích nebo nevhodných postrojů nebo nepravidelného denního režimu. Na druhou stranu je známo, že si majitelé svých asistenčních psů váží a k výše uvedeným problémům často dochází z důvodu nedostatečné informovanosti majitelů o potřebách psa. Do budoucna je proto nezbytné, aby organizace poskytující asistenční psy řádně poučily a informovaly své klienty, jak zajistit optimální životní podmínky svému asistenčnímu psovi.

Psi pracující v AAI jsou rovněž během výkonu práce vystavováni potenciálně stresujícím situacím, se kterými se musí vyrovnat. Tým (psovod a pes) proto podstupují přísné testování, kde se hodnotí, zda pes na rušivé podněty reaguje minimálně a je schopen se s nimi rychle vyrovnat. Žádná ze studií neodhalila během zapojení psa do AAI tak závažné narušení welfare, aby bylo nutné týmu doporučit dále AAI nepraktikovat. Majitelům je doporučeno dávat psovi možnost si zvolit, zda se chce v danou chvíli aktivně do AAI zapojit a s klientem interagovat či nikoliv. Pes má tak možnost se kdykoliv vyhnout situaci, která mu není příjemná nebo ho dokonce stresuje. Majitel by měl vždy jednat ve prospěch psa a mít jeho potřeby na prvním místě, i kdyby to mělo být na úkor terapie.

Do budoucna je potřeba provést výzkum v oblasti ukončení práce stárnoucích asistenčních psů i psů pracujících v AAI, jelikož se stále neví, kdy a jak ideálně toto rozhodnutí udělat, aby bylo welfare psa co nejméně poškozeno.

Klíčová slova: AAI, asistenční pes, etika, pes, stres, welfare

Welfare of assistance dogs and dogs used in AAI

Summary

Based on scientific resources, this thesis summarized findings about the welfare of assistance dogs and dogs used in Animal-Assisted Interventions (AAI).

Assistance dogs go through a long and demanding training during their life, they face fundamental changes (change of owner and home), many types of busy environments and they are available to their owner with a disability almost constantly. Studies report that dog's welfare is negatively impacted due to a lack of space and time to rest after work, a lack of relaxation activities, obesity, wearing not fitting or unsuitable harnesses or an irregular and unpredictable daily routine. On the other hand, owners value their assistance dogs, and these problems are usually caused by lack of owner's knowledge about the dog's needs. Therefore, in the future, it is essential that organizations providing assistance dogs properly instruct and inform their clients how to ensure optimal living conditions for their assistance dog.

Dogs working in AAI are also exposed to potential stressful situations during work, which they have to deal with. The team (handler and dog) therefore have to complete rigorous testing which assess whether the dog responds to disturbing stimuli minimally and is able to cope with them quickly. None of the studies found such a serious compromising of welfare during dog's involvement in AAI that it was necessary to recommend that the team not continue to practice the AAI. Owners are advised to give the dog the opportunity to choose whether he wants to actively participate in AAI at the time and interact with the client or not. The dog has the opportunity to avoid a situation that is not pleasant or is even stressful for him. The owner should always act in favor of the dog and have his needs in the first place, even if it should be at the expense of therapy.

In the future, research is needed in the field of retirement of ageing assistance dogs and dogs working in AAI, because it is still not known when and how to ideally retire these dogs in order to minimize the welfare compromise.

Keywords: AAI, assistance dog, ethics, dog, stress, welfare

Obsah

1 Úvod	7
2 Cíl práce.....	8
3 Literární rešerše.....	9
3.1 Využití asistenčních psů.....	9
3.2 Využití psů v AAI.....	9
3.3 Welfare.....	11
3.4 Životní etapy asistenčních psů z pohledu welfare	11
3.4.1 Příprava asistenčního psa.....	11
3.4.2 Pracovní život	12
3.4.3 Ukončení služby	16
3.5 Životní etapy psů pracujících v AAI z pohledu welfare	17
3.5.1 Výběr vhodného jedince pro AAI.....	17
3.5.2 Pracovní život	20
3.5.3 Ukončení práce	22
4 Závěr	24
5 Literatura.....	26

1 Úvod

Psi jsou našimi společníky již dlouhá léta. V dnešní době je jejich využití velice široké a zasahuje i do oblasti zlepšování zdravotního stavu a kvality života lidí, vzdělávání nebo pomoci lidem v krizových situacích. Jedná se zejména o psy využívané v AAI a o asistenční psy. Je prokázáno, že psi v rámci AAI mají pozitivní účinky na klienty a významně pomáhají lidem při různých obtížích. Asistenční psi jsou zase několikaletými asistenty svých majitelů s nějakým určitým zdravotním znevýhodněním. Ačkoliv se řada studií zabývá účinky psa na člověka, tak výzkum sledující vliv těchto aktivit na psa je teprve na počátku (Glenk 2017; Corsetti et al. 2019; Ng & Fine 2019a; Simonato et al. 2020; Winkle et al. 2020; Glenk & Foltin 2021).

Je tedy nutné se více zabývat tím, jak AAI a asistence ovlivňuje kvalitu života psa, a to například v oblasti výběru vhodného jedince pro tyto aktivity (Bremhorst et al. 2018) nebo ukončení pracovního života těchto psů (Fine et al. 2019). Kromě etického hlediska jde i o praktickou stránku věci, protože vyčerpaný a frustrovaný pes není vhodný pro tyto činnosti. Také je důležité si uvědomit, že je morální i zákonnou povinností člověka postarat se o vhodné životní podmínky takto využívaných psů (Rooney et al. 2009).

2 Cíl práce

Cílem práce bylo zjistit rozdíly ve welfare asistenčních psů a psů využívaných v AAI a na základě zjištěných informací z odborné literatury sestavit vhodná doporučení pro zachování co nejlepší kvality života takto využívaných psů.

3 Literární rešerše

3.1 Využití asistenčních psů

Asistenční psi jsou rozmanitou skupinou pracovních psů, kteří jsou trénováni k tomu, aby byli schopni asistovat lidem s různými typy zdravotního znevýhodnění v jejich každodenním životě (Audrestch et al. 2015; Bremhorst et al. 2018) a mohli tak zmírňovat následky postižení daného člověka. Asistenční psi mimo jiné majiteli poskytují i psychosociální podporu, čímž zvyšují kvalitu jeho života, pomáhají mu růst a vzkvétat a vyrovnávat se lépe s jeho nepříznivým osudem (Gravrok et al. 2020).

Asistenční psy rozdělujeme podle typu znevýhodnění klienta, kterému daný pes asistuje. Patří sem vodící psi pro nevidomé, signální psi pro neslyšící nebo asistenční psi pro lidi se zdravotním postižením jiným, než je zrakové či sluchové (Iannuzzi & Rowan 1991; Assistance Dogs International 2021). Zastřešující organizací neziskových programů zabývajících se výcvikem a umístováním asistenčních psů do rodin je Assistance Dogs International (ADI).

Vodící pes vede nevidomé nebo jinak zrakově postižené lidi (Assistance Dogs International 2021). Signální pes má za úkol upozorňovat hluchou nebo nedoslýchavou osobu na konkrétní zvuky z okolí (Rintala et al. 2008; Assistance Dogs International 2021). Asistenční pes pro lidi s tělesným postižením (tedy jiným zdravotním znevýhodněním, než je zrakové nebo sluchové), umí plnit širokou škálu úkolů (Rintala et al. 2008). Například podírat, přinášet a podávat různé předměty, upozornit na nějaký zdravotní problém nebo asistovat, když nastane nějaká krizová situace týkající se zdraví jeho majitele (Assistance Dogs International 2021).

3.2 Využití psů v AAI

Psi využívaní v AAI docházejí za klienty se svým psovodem narozdíl od asistenčních psů, kteří u daného klienta trvale žijí. AAI je zastřešující název pro různé poddruhy aktivit se zvířaty, mezi něž patří: aktivity za asistence zvířat (Animal-Assisted Activity, dále jako AAA), vzdělávání za asistence zvířat (Animal-Assisted Education, dále jako AAE), terapie za pomoci zvířat (Animal-Assisted Therapy, dále jako AAT) (Cavalli et al. 2020; Winkle et al. 2020) a krizová intervence za asistence zvířat (Animal-Assisted Crisis Response, dále jako AACR) (Lass-Hennemann et al. 2018). AAI jsou založeny na interakcích mezi člověkem a zvířetem (Simonato et al. 2020) a zahrnují širokou škálu aktivit, které se dělají za cílem zlepšit zdraví a kvalitu života lidí (Santaniello et al. 2020). AAI podporují fyzickou, emocionální, kognitivní (Corsetti et al. 2019; Rincón et al. 2021) i sociální stránku člověka (Corsetti et al. 2019). Lze se zaměřit na jednotlivé oblasti podle toho, co je nejvíce potřeba řešit u konkrétních klientů. Jedná se o různé typy klientů různého věku (Cavalli et al. 2020; Rincón et al. 2021). AAI lze provozovat na různých místech jako například v nemocnicích, rehabilitačních centrech, psychiatrických zařízeních, školách, pečovatelských domech nebo ve věznicích (Hediger et al. 2019).

Při AAA je přítomnost zvířete využívána k obohacení volného času klienta (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021), k celkovému zlepšení kvality jeho života (American Veterinary Medical Association 2021) a k jeho aktivizaci (Výcvikové

canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021). Tato intervence zahrnuje širokou škálu aktivit jako je například hra se zvířetem, péče o něj nebo ukázka výcviku a obvykle probíhá skupinovou formou (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021). Cílovými zařízeními jsou různá veřejná místa, jako například nemocnice, kliniky, školy (Chubak & Hawkes 2016; Winkle et al. 2020), domovy pro seniory, domovy pro osoby se zdravotním postižením nebo centra denních služeb (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021). AAA může se svým zvířetem provozovat dobrovolník, poloprofesionál nebo profesionál (Animal assisted intervention international 2013-2021; American Veterinary Medical Association 2021). Pokud psovod není profesionálem, může po proškolení spolupracovat s profesionály v AAE nebo AAT (Animal assisted intervention international 2013-2021). AAA obvykle nemají určený léčebný cíl a plán není sestavován individuálně konkrétnímu klientovi (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021), avšak některé zdroje uvádí, že AAA cíl mít mohou (Animal assisted intervention international 2013-2021).

Při AAE pes působí jako asistent při výuce. Cílovou skupinou jsou děti různého věku z běžných nebo speciálních škol. Děti přítomnost psa motivuje k učení (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021), zlepšuje to jejich kognitivní a sociální dovednosti (Nakajima 2017) a v neposlední řadě je pes pro děti psychickou podporou (snižuje úroveň stresu a úzkosti) (Dice et al. 2017). Jedná se o proces, který je strukturovaný (Animal assisted intervention international 2013-2021) a má jasně stanovený cíl, který určuje odborník (pedagog) podle individuálních potřeb žáka nebo studenta (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021). Může probíhat skupinově nebo individuálně a pes může být zapojen přímo nebo nepřímě. Celý proces by měl být hodnocen a dokumentován (Animal assisted intervention international 2013-2021). Aby bylo dosaženo co nejlepších výsledků, je důležité, aby celý odborný tým (učitel, psovod, ředitel školy atd.) spolupracoval (Sandt 2020).

AAT je forma terapie, kdy se využívá interakce člověk-zvíře (Allison & Ramaswamy 2016). Slouží jako doplněk k běžným terapeutickým metodám (Baars & Wolf 2011). AAT vzniklo jako doplněk léčby traumatizovaných pacientů (Lass-Hennemann et al. 2018) a stále tato metoda v léčbě posttraumatické stresové poruchy dělá pokroky (Mims & Waddell 2016). AAT se nejčastěji využívá při léčbě depresí, úzkostí, již zmíněných traumat a jiných duševních onemocnění (Allison & Ramaswamy 2016). Velký potenciál má také využití AAT v paliativní péči u dětí (Gilmer et al. 2016) i dospělých (Quintal & Reis-Pina 2021). Dále se může využít zvířat v terapii uplatnit například v oblasti poruch řeči, kde se dá pracovat na zlepšení verbální i neverbální komunikace (Baars & Wolf 2011). Terapie za pomoci zvířat se provádí skupinově nebo individuálně (Winkle et al. 2020). Terapie má vždy předem stanovený cíl a postup. Tuto činnost může vykonávat profesionál, například psycholog, sociální pracovník, zdravotník nebo speciální pedagog (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021).

V AACR pes slouží jako prostředek pro snížení úrovně stresu a úzkosti u člověka, který prožil nějakou traumatickou událost. Tato intervence probíhá ihned bezprostředně po této události (Lass-Hennemann et al. 2018) přímo na místě činu (HOPE Animal-Assisted Crisis Response 2021). Klienty AACR bývají nejčastěji oběti kriminálních a násilných činů, katastrof, osoby evakuované mimo domov a někdy také příbuzní těchto lidí. Tuto činnost provádí terapeut, který musí umět samostatně pracovat ve stresových situacích a měl by umět spolupracovat se složkami IZS (integrováný záchranný systém). V České republice tato metoda zatím není moc často využívána (Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s. 2021).

3.3 Welfare

Pojem welfare zvířat vyjadřuje v českém překladu životní pohodu zvířat. Welfare je oblast zabývající se zdravím a kvalitou života chovaných (často domácích) zvířat na úrovni jedince nebo skupiny (Fraser 2010). Není snadné ho jednoznačně definovat, jelikož se posuzuje z mnoha hledisek. Jednou takovou původní definicí welfare je, že welfare je stav jedince, který se snaží vyrovnat s prostředím, ve kterém se zrovna nachází (Broom 1986). Welfare jedince se však neurčuje primárně podle prostředí ve kterém žije. Při posuzování welfare je stěžejní stav jedince. V dnešní době už se ví, že je nutné na zvíře pohlížet komplexně (Carenzi & Verga 2009). Welfare jedince je utvářeno třemi základními složkami: v jakém stavu je zvíře po fyzické stránce, jak se mu daří po stránce psychické a v jaké míře (zdali vůbec) má možnost projevit přirozené chování (Carenzi & Verga 2009; Špinka 2012). Welfare bývá často definováno konceptem pěti svobod. Je to vlastně podrobněji rozpracovaná verze výše uvedených třech základních složek. Mezi těchto pět svobod patří následující: svoboda od žízně a hladu, svoboda od nepohodlí, svoboda od bolesti, zranění či nemoci, svoboda projevit přirozené chování a svoboda od strachu a úzkosti. Kvalitu welfare ale neurčuje jen absence negativních stavů zvířete, ale i přítomnost stavů pozitivních (Duncan 2002; Boissy et al. 2007). Pozitivní stavy u psa mohou být například zvědavost, hravost, pohodlí, radost nebo spokojenost (Corsetti et al. 2019).

3.4 Životní etapy asistenčních psů z pohledu welfare

3.4.1 Příprava asistenčního psa

Než se pes dostane k výkonu práce asistenčního psa, musí projít dlouhou a náročnou cestou, během které ho čeká mnoho změn, práce a událostí. První měsíce života pes tráví s osobou nazývanou „puppy-raiser“ (volně přeloženo do češtiny předvychovatel). Jedná se většinou o dobrovolníka, který má za úkol štěně socializovat, naučit ho základní poslušnosti a základním návykům. Tento dobrovolník si bere štěně do péče ve věku 8 týdnů a stará se o něj do té doby, než je pes připraven podstoupit profesionální výcvik (Modlin 2001).

Před tím, než je profesionální výcvik budoucího asistenčního psa zahájen, je nutné daného jedince otestovat, jestli se pro tuto práci vůbec hodí. Každý pes totiž nemusí být pro pozici asistenčního psa vhodný, ať už z důvodu jeho povahy, temperamentu nebo i jeho fyzických vlastností (např. velikost). Vybrat správného jedince je klíčové pro obě zúčastněné strany (pro klienta i pro psa). Pro nevhodného jedince by mohla práce asistenčního psa znamenat zhoršení kvality jeho života. Bylo zjištěno, že u mnoha psů, kteří jsou již týdny až měsíce cvičeni pro tuto práci, se objevují behaviorální problémy, které neumožňují práci asistenčního psa vykonávat (Bray et al. 2019). K vyvarování se takové situaci slouží behaviorální dotazníky, které vyplňují majitelé psů. Ve světě se používají například tyto dotazníky: „The refined puppy walker questionnaire“ (r-PWQ) (Hunt et al. 2020), „Canine Behavioral Assessment and Research Questionnaire“ (C-BARQ) (Bray et al. 2019; Hunt et al. 2020) nebo „The In-For-Training test“ (IFT) (Bray et al. 2019). Pomocí těchto dotazníků lze analyzovat chování psa vůči novým situacím, lidem nebo ostatním psům. Na základě výsledků těchto dotazníků lze odhadnout, zda bude pes moci vykonávat práci asistenčního psa, zdali se

podarí z daného jedince asistenčního psa vůbec vycvičit a mimo jiné i to, jak se daný jedinec bude umět vyrovnávat se stresovými situacemi, se kterými se v rámci jeho využití může setkat. Dotazník r-PWQ se vyplňuje v 8 měsících věku psa a obsahuje například proměnnou „rozptýlenost“ (distractibility) a „vzrušivost“ (excitability), což jsou dvě nežádoucí vlastnosti, které by vodící pes neměl ve vysoké míře projevovat (Hunt et al. 2020). IFT je test sloužící ke standardizovanému hodnocení temperamentu a je prováděn na počátku profesionálního tréninku psa (Bray et al. 2019). Možnost takto odhadovat pozdější úspěch při výcviku budoucího asistenčního psa je pro poskytovatele těchto psů velkou výhodou a je to cesta k udržení welfare těchto psů na vysoké úrovni (Hunt et al. 2020).

Věková hranice psa pro započetí výcviku se v různých zdrojích liší. Například česká organizace Pomocné tlapy o.p.s. uvádí, že se s výcvikem asistenčního psa začíná ve věkovém rozmezí 12-20 měsíců věku psa (Pomocné tlapy o.p.s. 2009c), jinde je uvedeno věkové rozmezí 14-16 měsíců (Modlin 2001). Se započatím výcviku přichází změna pečovatele. Do péče si psa převezme cvičitel, který má za úkol psa vycvičit. Jelikož si pes k člověku během jejich soužití vytváří velmi silné pouto (Mariti et al. 2013), tak se předpokládá, že změna majitele pro něj představuje stresující událost (Wallis et al. 2018). Výcvik trvá minimálně 8 měsíců (Pomocné tlapy o.p.s. 2009c) a bývá dokončen, když jsou psovi přibližně 2 roky (Modlin 2001). Dále psa čeká seznamování s jeho novým majitelem, tentokrát už s klientem, kterému bude sloužit jako asistenční pes. Česká organizace Pomocné tlapy se zabývá výcvikem vodících psů pro nevidomé a slabozraké osoby. Aby se předcházelo stresování psa z další změny majitele, tak se pes stýká s klientem, jakožto jeho budoucím majitelem, už během výcviku. Dělá se to tak proto, aby nebyl přechod od cvičitele ke klientovi pro psa tak náhlý a aby si mohl postupně na tuto změnu zvyknout. V první třetině výcviku cvičitel psa učí nové povely a dovednosti, ve druhé třetině se naučené povely upevňují a pes se poprvé setkává s klientem. V závěrečné části výcviku se potom naučené dovednosti zdokonalují a klient se se psem vidá, jak nejčastěji to jde. Když je trénink u zdárného konce, tak následuje období několikadenního intenzivního sevíčování klienta a asistenčního psa. Klient se učí základním návykům v péči o psa jako je například krmení, venčení nebo vyčesávání a každý den společně trénují na zkoušku (Pomocné tlapy o.p.s. 2009c). Toto období, kdy je pes čerstvě u nového majitele (klienta) a kdy se s ním intenzivně sžívá, je v literatuře označováno jako období umístění (the placement period) (Gravrok et al. 2019). Délka této periody je nastavena v řádu 1 týdne až několika měsíců, záleží na předpisech dané organizace (Vincent et al. 2017). V tomto období je na soužití asistenčního psa a jeho nového majitele dohlíženo organizací, ze které pes pochází. Některé organizace (např. Pomocné tlapy) dokonce po nových majitelích vyžadují, aby se psem po dobu 5 dnů až 2 týdnů bydleli přímo v místě sídliště organizace, ze které psa mají nebo alespoň v její blízkosti. Díky tomu na fungování nového týmu klient-asistenční pes může neustále dohlížet pověřená osoba a lze tak chránit welfare psa (Gravrok et al. 2019).

3.4.2 Pracovní život

Pracovní život asistenčního psa je intenzivnější než život psa pracujícího v AAI. Musí plnit širokou škálu úkolů, je vystavován mnoha stresorům ve všech možných veřejných prostorech (Ng & Fine 2019b) a svému majiteli se zdravotním znevýhodněním je k dispozici téměř neustále (van Houtert et al. 2021). Zajištění dobrých životních podmínek pro asistenčního

psa je velice důležité, jelikož spokojený asistenční pes je nadšený do práce a svou práci vykonává dobře, čímž dochází tak ke zlepšení kvality života obou zúčastněných stran (klienta i psa) (Bremhorst et al. 2018).

Studie Hall et al. (2017) se zaměřila na dobré životní podmínky psů žijících v rodinách s dětmi s neurovývojovou poruchou. Šetření bylo provedeno na základě rozhovorů s rodiči dětí. Kontrolní skupinou byly rodiny s dětmi bez neurovývojové poruchy. Bylo zjištěno, že psům život v rodině s dětmi u obou skupin přinesl pravidelný denní režim (který byl více patrný v rodinách s dětmi s neurovývojovou poruchou) a bylo jim poskytováno hodně příležitostí k aktivní hře (např. s míčem). Naproti tomu to s sebou neslo i negativa, jako například hrubé zacházení se psem ze strany dětí nebo nadměrná stimulace psa od dětí, když měli doma na návštěvě kamarády. Rodiče dětí s neurovývojovou poruchou často uváděli jako indikátor stresu viditelnost bělimy (vyvalené oči), zatímco rodiče dětí bez poruchy často uváděli útěk psa z nepříjemné situace. Rozdíly v uváděných indikátorech stresu u psů mezi těmito dvěma skupinami rodičů byly pravděpodobně způsobeny proškolením rodičů dětí s neurovývojovou poruchou na semináři týkajícího se výcviku asistenčních psů, kde se o projevech stresu u psů něco dozvěděli (Hall et al. 2017).

Burrows et al. (2008) zkoumali vliv práce asistenčních psů v rodinách s dětmi s poruchou autistického spektra na jejich chování, z čehož následně určili kvalitu welfare těchto psů. Bylo zjištěno, že psi neměli dostatek času na vykonání základních potřeb, neměli dostatek prostoru k odpočinku po práci nebo dostatek klidu pro kvalitní spánek (byli často při spánku rušeni dětmi). Také jim nebyl poskytnut dostatek aktivit pro zrelaxování. Někteří psi byli přetěžováni, jelikož celý den doprovázeli dítě ve škole, což se projevilo například tím, že pes večer nereagoval na povely nebo reagoval neochotně. Ztráta zájmu psa o vykonávání jeho role může být indikátorem nepohody. Někteří psi měli nadváhu (Burrows et al. 2008). Obezita u psů je v dnešní době častým a vážným problémem. Je to stav ohrožující zdraví psa, jelikož má často za následek rozvoj zdravotních problémů jako například diabetes mellitus, osteoartróza, močová inkontinence nebo problémy s dýcháním (German 2016). Na rozdíl od studie Hall et al. (2017) byl v této studii zaznamenán problém s nepravidelnou denní rutinou. Psi, kterých se to týkalo, vykazovali jasné behaviorální projevy nepohody (vrčení, urinace a defekace v domácnosti nebo nadměrná dráždivost), zatímco psi s pravidelnou denní rutinou byli spokojenější (Burrows et al. 2008).

Studie Lane et al. (1998) zkoumala kromě výhod, které asistenční psi přináší svým majitelům se zdravotním znevýhodněním, i welfare těchto psů. Majitelé asistenčních psů vyplňovali dotazníky s řadou otázek týkajících se kvality vztahu pes-majitel. Výsledky dotazníků ukazují, že vztah majitelů s jejich psem je pro ně velmi důležitý a na základě toho autoři usoudili, že majitelé kladou na dobré životní podmínky jejich psa důraz (Lane et al. 1998). Majitelé si svých asistenčních psů váží a respektují je mnohdy více než majitelé psů jakožto domácích mazlíčků (Iannuzzi & Rowan 1991). Navíc pozitivní vztah mezi majitelem a psem úzce souvisí s welfare psa. Má to na psa jak krátkodobé (pozitivní emoce při nebo po interakci s majitelem), tak i dlouhodobé (větší odolnost vůči stresu) pozitivní účinky (Rault et al. 2020).

Bylo zjištěno, že na welfare asistenčního psa má vliv i typ postroje nebo poloha těla při plnění úkolů jako je tažení invalidního vozíku (viz Obr. č. 2) nebo otevírání dveří. Coppinger et al. (1998) během přímého pozorování asistenčních psů pro tělesně postižené osoby během

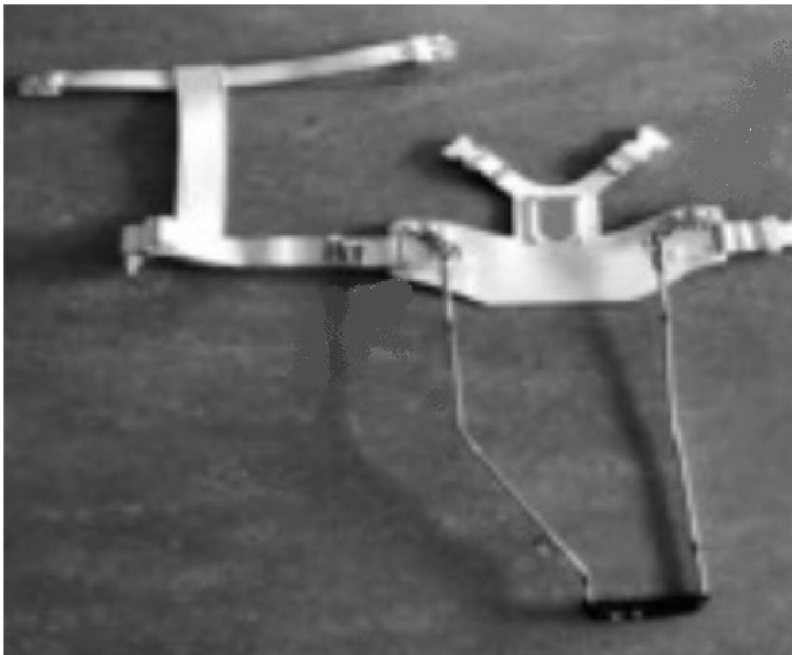
práce přišli na to, že psi tyto úlohy vykonávají pod úhly, které nejsou efektivní ani pro psa, ani pro majitele. Pes tak musí vynaložit více úsilí ke splnění daného úkolu, než kdyby pracoval pod vhodnějším úhlem. Například bylo zjištěno, že kdyby byla klika od dveří na stejné výškové úrovni jako tlama psa, dveře by se mu otevíraly snadněji. Klika dveří je většinou zbytečně vysoko nad hlavou psa, což je vidět na Obr. č. 1. Při tažení invalidního vozíku bylo zpozorováno, že někteří psi na sobě měli nevhodný nebo nepadnoucí postroj. To mělo za následek, že se pes mohl cítit nekomfortně a neustálé narážení postroje do ramen psa mohlo způsobovat během pohybu bolest (Coppinger et al. 1998). Jedna novější studie se zabývala podobným tématem a sice postroji pro vodící psy pro nevidomé osoby. Bylo zjištěno, že typ pracovního postroje i typ rukojeti různě ovlivňují kinematiku přední končetiny psa. Byly zkoumány 3 typy postrojů a 2 typy rukojetí. Bylo zjištěno, že nejvýznamnější vliv na pohyb přední končetiny má postroj H1 s rukojetí typu B (viz Obr. č. 3), jelikož způsobuje největší omezení délky kroku a zmenšuje kloubní rozsah v rameni, lokti a zápěstí psa během chůze. Je ale třeba poznamenat, že u postroje velmi podobného typu, akorát s druhým typem rukojeti nebyl zjištěn stejný výsledek. Z toho lze usoudit, že typ rukojeti hraje podstatnou roli. Vodící pes na sobě postroj nosí značnou část života, tudíž je nezbytné, aby byla výběru postroje věnována dostatečná pozornost (Knights & Williams 2021).

Obr. č. 1 Asistenční pes při otevírání dveří http://www.pes-pomuze.com/asistencni_pes.html

Obr. č. 2 Asistenční pes na obrázku táhne osobu na invalidním vozíku do strany, respektive jiným směrem, než chce osoba jet. To způsobilo přetočení postroje a zařezávání nevypolstrovaných částí postroje do oblasti ramen psa (Coppinger et al. 1998)

Obr. č. 3 Postroj H1 s rukojetí typu B (Knights & Williams 2021)

Jak již bylo uvedeno v předchozí kapitole, organizace poskytující asistenční psy by měly mít nějakou dobu čerstvě umístěného asistenčního psa ke klientovi pod dohledem a klient by měl být informován, jak se o psa starat a jak s ním zacházet, aby nebylo welfare psa poškozeno. Toto je už v dnešní době standardní postup, ale i tak by bylo vhodné na to dohlédnout a zkontrolovat, zda to tak je skutečně prováděno. Dále je doporučováno, aby se tyto organizace poučily z výše uvedených studií, aby se dále předcházelo opakování chyb ohrožujících welfare asistenčních psů (Bremhorst et al. 2018).

3.4.3 Ukončení služby

Příčiny, které vedou k ukončení práce asistenčního psa je jednak vysoký věk anebo zdravotní stav, který psovi nedovolí dále pracovat (Caron-Lormier et al. 2016; Ng & Fine 2019a). Psovi by mělo být v nejlepším případě umožněno práci ukončit ještě před tím, než začne vykazovat fyzické nebo psychické známky toho, že už je to potřeba (Ng & Fine 2019a). S roustoucím věkem psa se zhoršují jeho fyzické schopnosti, mění se kognitivní a emocionální procesy a mohou se měnit i jeho preference (Winkle et al. 2020). Nicméně však neexistují žádné oficiální standardy a pokyny, který věk psa je pro ukončení práce vhodný (Winkle et al. 2020; Ng & Fine 2019a). Ve svém výzkumu Caron-Lormier et al. (2016) zjistili, že průměrná délka pracovního života asistenčních psů se pohybuje okolo 8,5 let. Předčasné ukončení práce způsobují nejčastěji muskuloskeletální onemocnění a dále pak neurologická onemocnění. Bylo zjištěno, že kříženci se mohou dožívat vyššího věku bez zdravotních komplikací než čistokrevná plemena psů. Je ale nutné brát v potaz, že tomu tak nemusí být úplně jednoznačně ve všech oblastech zdraví. Při porovnání čistokrevných psů, tak například plemeno německého ovčáka má větší sklony ke zdravotním obtížím než například labradorský nebo zlatý retrívr (Caron-Lormier et al. 2016).

Život asistenčního psa se po ukončení práce stává klidnějším, pes už nemá žádné povinnosti a úkoly, které by musel plnit a je zbaven stresorů působících během pracovního života (Ng & Fine 2019a). Ukončením služby však nastává výrazná změna v životě psa, která se může pojit i s jeho kvalitou života. Je to pro psa něco nového, nepředvídatelného a změny v rutíně jsou pro psa stresujícím faktorem (Rooney et al. 2009). Proto není vhodné dělat striktní změnu a práci utínat ze dne na den z plného pracovního nasazení na nulové (Ng & Fine 2019a). Je nutné přistupovat ke každému psovi individuálně, ideálně postupně snížit a upravit zátěž psovi tak, aby mohl určitou práci stále vykonávat a jeho životní pohoda tak zůstala zachována. Dalším stresujícím faktorem by mohla být pro psa případná změna majitele. Obecně aktivita ve stále společnosti známého člověka působí na psa pozitivně a je pro něj prospěšná (Rooney et al. 2009) a naopak nepřítomnost známé osoby u psa vyvolává známky nepohody (např. kňučení nebo vyhledávání osoby) (Mariti et al. 2013). V praxi je hledání řešení, co bude se psem dál, dle Guiding Eyes for the Blind (2022) zavedeno takto: Psa si může adoptovat buď sám klient a mít psa dále jako domácího mazlíčka (pes už mu nebude sloužit) anebo může určit, kdo psa adoptuje (blízký kamarád nebo rodinný příslušník). Pokud nenastane ani jedna z uvedených možností, tak klient psa vrátí zpět organizaci a ta poptá osobu, která se o psa starala ve štěněcím věku („puppy raiser“). Pokud ani tato možnost nenastane, je pes nabídnut k adopci lidem, kteří jsou na čekací listině dané organizace (Guiding Eyes for the Blind 2022). Noví majitelé psa musí často dodržovat přísná pravidla stanovená organizací, ze které pes pochází (např. pes nesmí

být doma sám déle než 4 hodiny v kuse), čímž se předchází ohrožení welfare psa (Ng & Fine 2019a).

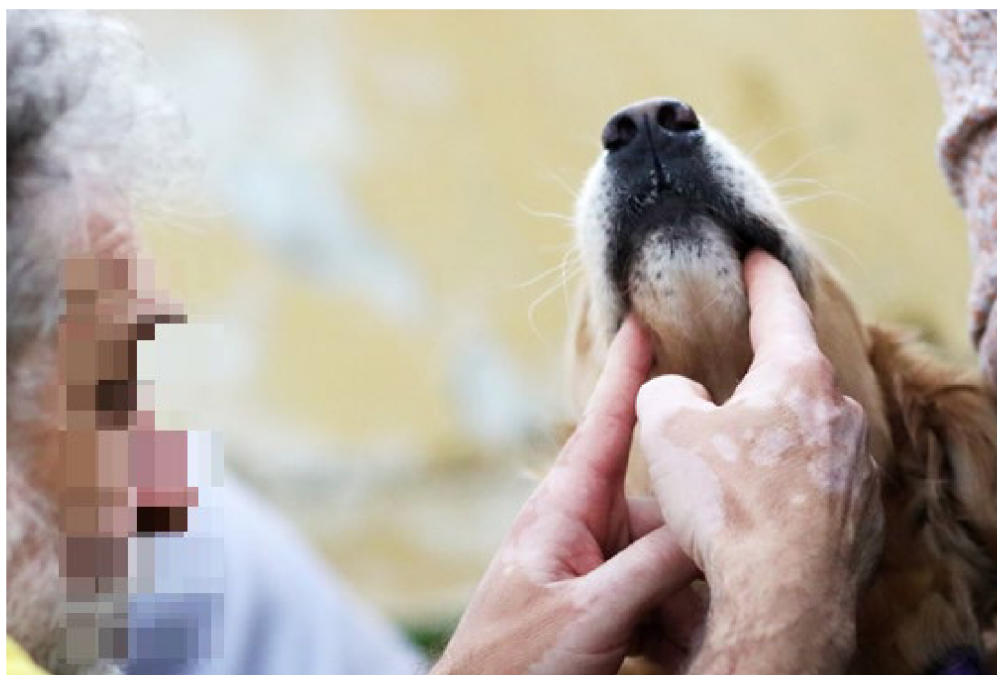
3.5 Životní etapy psů pracujících v AAI z pohledu welfare

3.5.1 Výběr vhodného jedince pro AAI

Při výběru vhodného psa pro AAI je třeba brát ohled na povahu psa, jeho temperament a jeho zdravotní stav. K tomu slouží standardizovaná testování povahy a temperamentu, zdravotní prohlídky u veterinárního lékaře (Fine et al. 2019) a zkouška, kterou pes musí se svým psovodem splnit, aby mohli AAI aktivně provozovat. Kritéria této zkoušky si určují jednotlivé organizace (Haubenhofner & Kirchengast 2006), ale i přes to se nijak zásadně u jednotlivých organizací neliší. Literatura uvádí, že výběr vhodného jedince je jedním z nejdůležitějších aspektů pro zachování kvalitního welfare (Fine et al. 2019). Základem je, aby pes neprojevoval agresí vůči lidem a ostatním zvířatům, aby působil přátelským, sebevědomým a vyrovnaným dojmem (Fine et al. 2019), a aby nevykazoval známky stresu nebo strachu. Bázlivost psa, apatický projev, silné lovecké chování, neochota psa ke spolupráci a komunikaci, nepřijatelné chování psovoda (Helppes 2018a) nebo jakýkoliv náznak agresivity psa vůči lidem nebo ostatním psům (Pomocné tlapky o.p.s. 2009a; Helppes 2018a; Canisterapeutické sdružení Jižní Morava 2022) je důvodem k diskvalifikaci ze zkoušky. Tyto zkoušky pomáhají vyřadit nejen nevhodné psy pro tuto činnost, ale zároveň i psovody (Pomocné tlapky o.p.s. 2009b). Během zkoušky je pozorováno, jak psovod se psem zachází, tedy jestli psa odměňuje, zdali ho netrestá a jakým způsobem na něj mluví. A potom obráceně, jak pes na psovoda reaguje, zda úkoly plní rád a ne ze strachu. Pro úspěšné splnění zkoušky je také potřeba, aby byl tým psovod-pes sehraný a aby mezi sebou měli dobrý vztah (Pomocné tlapky o.p.s. 2009a; Helppes 2018a; Canisterapeutické sdružení Jižní Morava 2022). Pokud tým zkoušku absolvuje úspěšně, tak obdrží certifikát, který je platný po určitou dobu. Po uplynutí této doby musí jít tým na přezkoušení. Doba platnosti certifikátu bývá v rámci půl roku, 1 roku (Pomocné tlapky o.p.s. 2009a) až 2 let (Helppes 2018b) v závislosti na úspěšnosti na zkoušce a organizaci, u které tým zkoušku absolvoval. Zkoušky se může zúčastnit pes jakéhokoliv plemene (včetně kříženců), velikosti nebo pohlaví. Literatura uvádí, že každé psí plemeno by mohlo být vhodné pro AAI (Ng & Fine 2019b), pokud konkrétní jedinec splňuje požadavky pro tuto práci.

Zkouška se skládá vždy z několika úkolů a situací, se kterými by se pes mohl v praxi během výkonu AAI setkat. Zahrnuje jak některé základní povely z poslušnosti (sedni, lehni, zůstaň, přivolání nebo chůze u nohy) (Lefebvre et al. 2008), tak i reálně nasimulované situace, které by mohly být pro psa potencionálně stresující (Fine et al. 2019). Testuje se reakce psa na pach (např. na desinfekci, která je cítit v nemocničních a jiných zdravotnických zařízeních), na nečekané a náhlé události (např. někdo upadne, roztáhne deštník nebo upustí tašku s rachtajícími plechovkami), na doteky od cizích lidí na různých místech (např. tlama-viz Obr. č. 4, čenich, tlapy nebo třísla) a třeba i zvláštním způsobem (např. lehké šťouchnutí do psa prstem, neobratné a náhlé doteky nebo lehké zatahání za ocas či uši), upřený pohled do očí od cizí osoby (viz Obr. č. 5), na cizí předměty (např. invalidní vozík, chodítka, berle nebo francouzská hůl) a omezení pohybu (většinou obejmutí od cizí osoby) (Lefebvre et al. 2008; Pomocné tlapky o.p.s. 2009a; Helppes 2018a; Canisterapeutické sdružení Jižní Morava 2022). Dále by měl být pes

schopen zůstat v klidu v místnosti s cizími lidmi bez přítomnosti psovoda (Helppes 2018a) nebo setrvat v klidu na klíně klienta na invalidním vozíku (viz Obr. č. 6), dokud tuto činnost sám psovod neukončí (psovod by měl poznat, že už chce pes dolů) (Canisterapeutické sdružení Jižní Morava 2022). Také se testuje, jak je pes ochotný spolupracovat s cizími lidmi (aportovat nebo plnit nějaké povely), jak reaguje na ležící osobu nebo na osobu s tělesným nebo mentálním postižením (Helppes 2018a). Organizace Helppes navíc testuje i chování psa ve skupině hrajících si dětí a součástí zkušebního řádu je i zkouška polohování, kdy se zjistí, zda lze psa využít i pro fyzioterapeutické účely (Helppes 2018a).

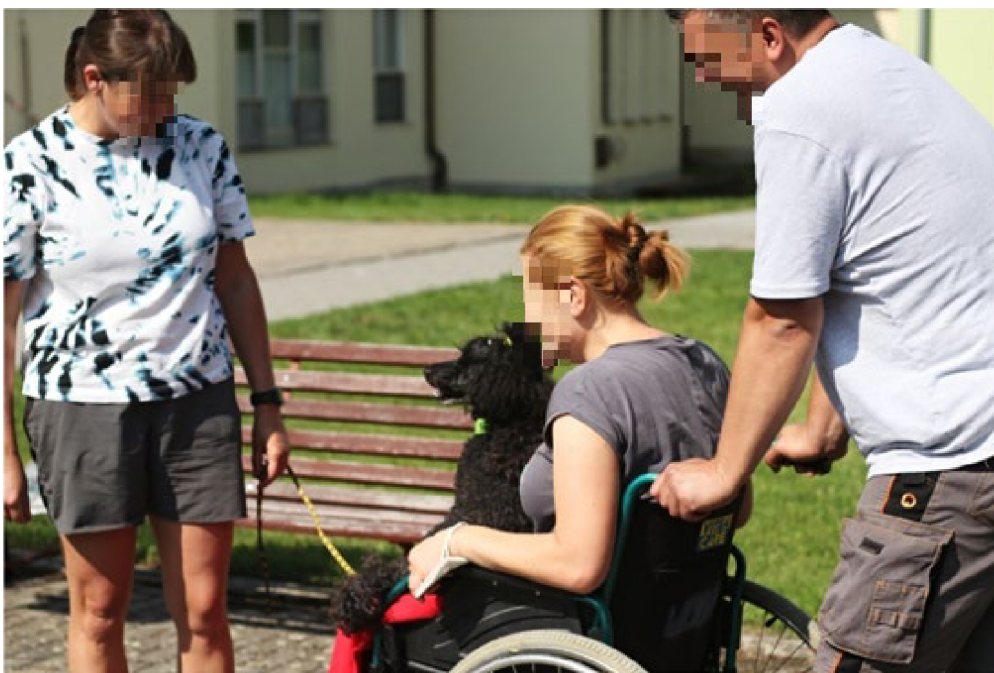
Obr. č. 4 Pes by si měl nechat sáhnout do tlamy od cizí osoby

<https://www.canis-sdruzeni.cz/vysledky-ct-zkousek/item/160-zkousky-v-zidlochovicich-jsou-uspesne-za-nami>

Obr. č. 5 Testování reakce psa na upřený pohled do očí v blízkém kontaktu s cizí osobou
<https://www.canis-sdruzeni.cz/canisterapeuticke-zkousky>

Obr. č. 6 Zkouška, zdali pes v klidu setrvá na klíně klienta na invalidním vozíku
<https://www.canis-sdruzeni.cz/vysledky-ct-zkousek/item/176-vysledky-zkousek-valtice-a-podzimni-zidlochovice>

3.5.2 Pracovní život

Obavy u psů pracujících v AAI se týkají v rámci jejich welfare výběru vhodného jedince, výcvikových metod využívaných při výcviku těchto psů, podmínek a nastavení práce v AAI jako takové a stárnutí a následného ukončení pracovního života (Fejsáková et al. 2009). Výsledky studií ukazují, že frekvence a trvání jedné AAI jednotky, různost prostředí, věk klienta i to, do jaké míry pes klienta zná nebo nezná, jsou faktory ovlivňující welfare psů pracujících v AAI (Glenk 2017). Nejvíce se výzkum zabývá samotnými účinky AAI na zvířata, konkrétně jaký má vliv AAI na výsledky některých fyziologických ukazatelů (nejčastěji se používá metoda měření hladiny kortizolu) a na behaviorální projevy stresu. I tak je ale třeba výzkum v této oblasti provádět i nadále, jelikož u zvířat stále nejsou přínosy a důsledky AAI úplně jasné a měřitelné na rozdíl od lidí (Fine et al. 2019). Welfare terapeutického psa (psa pracujícího v AAI) je důležité i pro úspěch AAI (Corsetti et al. 2019). Pokud není pes v pořádku, nemůže svou práci vykonávat kvalitně, takže by se to mohlo promítnout ve výsledcích terapie na klientovi. Jedině zdravé a veselé zvíře může předávat svou energii a poskytovat pomoc klientům. Určitá úroveň stresu u zvířat může vést během těchto aktivit k nežádoucím reakcím a ke ztrátě motivace. Platí pravidlo, že pokud trpí terapeutické zvíře, trpí tím celý program (Fejsáková et al. 2009).

Je důležité mít stále na paměti, že pes nemá právo ani schopnost vybrat si, zda bude tuto práci vykonávat či nikoliv. Je to právě jeho majitel, kdo o jeho osudu rozhoduje. Je tedy nutné mít welfare psa vždy mezi hlavními prioritami, praktikovat postupy, které podporují pohodu zvířete (Fine et al. 2019; Ng & Fine 2019b), psovi naslouchat a jednat v každé situaci v jeho prospěch (Fine & Mackintosh 2016; Glenk & Foltin 2021). Platí totiž pravidlo „YAYABA“ (You Are Your Animal's Best Advocate) (Pet Partners 2018), což ve volném překladu znamená „ty jsi tím nejlepším advokátem svého zvířete“. To zahrnuje například povinnost ochraňovat práva psa, předcházet jakémukoliv poškození nebo ublížení psovi a odstraňovat nebezpečí, která by to mohla způsobit (Glenk & Foltin 2021). Aby však psovod mohl jednat ve prospěch psa, je nesmírně důležité, aby uměl dobře číst jeho chování a povšimnout si tak projevů nepohody nebo stresu (Pet Partners 2018; Corsetti et al. 2019). Zvíře totiž projevuje své vnitřní rozpoložení takzvanou řečí těla (Fejsáková et al. 2009). Schopnost psovoda interpretovat komunikaci svého psa je dalším z nejdůležitějších aspektů z pohledu ochrany welfare psa (Pet Partners 2018). Psovod by měl být tedy důkladně proškolen o dynamice týmu, fyziologických a etologických potřebách psa a o interspecifické komunikaci mezi psem a člověkem (Fejsáková et al. 2009).

Žádná studie neobjevila tak vážné narušení welfare, aby bylo potřeba psovodovi doporučit dále AAI se psem neprovázet (Glenk 2017). Například Corsetti et al. (2019) ve své studii pozorovali chování terapeutických psů před, během a po sezení s klientem. Zkoumali, zda psi nejsou přetěžováni, tedy jestli jsou požadavky a nároky práce pro psy přiměřené, na základě behaviorálních projevů stresu. Psi ve všech třech fázích nevykazovali agresivní ani stereotypní chování a úroveň úzkostného chování byla nízká. Někteří psi ojediněle vykazovali náznaky nepohody (olizování tlamy nebo zrychlení dechové frekvence). Jednalo se o situaci, kdy klient s kombinovaným postižením podával psovi pamlsky, ale podával mu ho nezvyklým způsobem v důsledku jeho postižení. Během sezení s klientem se u psů zvyšovala pozornost a afiliativní chování, což naznačuje, že psi chtěli být součástí sezení. Autoři se domnívají, že

výsledky dopadly takto dobře, protože sezení netrvalo nikdy déle než 30 minut, psi měli mezi jednotlivými sezeními přibližně dvouhodinovou pauzu, každý pes měl za 1 den maximálně 4 sezení a vztah mezi psem a psovodem byl vždy důvěrný a kladný (Corsetti et al. 2019). Podobně dopadla studie Glenk et al. (2013), kde byla úroveň stresu u terapeutických psů posuzována pomocí měření hladiny slinného kortizolu. Analýza hladiny hormonu kortizolu ve slinách je jednou z nejvyužívanějších neinvazivních metod pro měření stresu u psů (King et al. 2011; Glenk & Foltin 2021). Nebylo naměřeno žádné významné zvýšení slinného kortizolu terapeutických psů ani budoucích terapeutických psů ve výcviku během skupinových sezení s klienty s psychickými problémy. Na základě těchto výsledků se předpokládá, že psi nebyli pracovním vytížením stresováni (Glenk et al. 2013). Jiná studie během sedmítýdenního programu v domově důchodců také nezaznamenala žádné významné zvýšení hladiny slinného kortizolu ani žádné výrazné behaviorální projevy akutního stresu (Marinelli et al. 2009).

Ačkoliv se od terapeutického psa vyžaduje poslušnost, je důležité, aby měl pes možnost si sám zvolit, zda se v danou chvíli interakce s klientem zúčastní, či nikoliv (Winkle et al. 2020). Pes by měl mít také možnost se kdykoliv vzdát ze situace, ve které se cítí ohrožen nebo nekomfortně (Fejsáková et al. 2009). Je tedy potřeba, aby měl pes vždy dostupnou nějakou únikovou cestu pro případ, kdy by se cítil v nebezpečí, aby mohl ze stresující situace odejít. Studie Glenk et al. (2013) odhalila, že pohodu psa během AAI ovlivňuje skutečnost, jestli je pes na vodítku nebo na volno bez vodítka během sezení s klientem. Psům na vodítku byly naměřeny o něco vyšší hladiny slinného kortizolu, než psům, kteří se během sezení mohli pohybovat na volno bez vodítka. Toto zjištění potvrzuje výše uvedené tvrzení, že v kvalitě welfare terapeutického psa hraje roli, jestli má možnost si vybrat, zdali se interakce s klientem zúčastní, či nikoliv a jestli má možnost odejít z nepříjemné situace. Autoři této studie ale upozorňují, že naměřené hodnoty by bylo pro přesnost vhodné doplnit ještě jinými fyziologickými a behaviorálními hodnotami (Glenk et al. 2013). Také je psovodům doporučováno, aby cíleně spravedlivě rozdělovali čas a pozornost mezi klienta a psa (Glenk & Foltin 2021), jelikož pozornost psovoda je pro psa důležitá a prospěšná. Corsetti et al. (2019) ve svém výzkumu zjistili, že největší pozornost psi během AAI věnovali svým psovodům v porovnání s klienty a ostatními účastníky (Corsetti et al. 2019).

Mezi další faktory ovlivňující welfare terapeutických psů patří frekvence intervencí, délka jejich trvání a počet klientů. Aby zvíře nebylo v důsledku přetěžování ve stresu, je důležité najít správný balanc mezi těmito proměnnými (Simonato et al. 2020). Je doporučováno, že by jedno sezení nemělo trvat déle než 1 hodinu (Iannuzzi & Rowan 1991). I přes to bylo v praxi zaznamenáno, že některá sezení trvají až 70-90 minut (Glenk & Foltin 2021). Studie, ve kterých se měřil slinný kortizol terapeutických psů, ukázaly, že jeho hladina byla vyšší ve dnech, kdy pes absolvoval AAI a zvyšoval se v poměru k počtu sezení uskutečněných za týden (Haubenhofner & Kirchengast 2007).

Hrozbou pro ohrožení welfare psa je při této práci mimo jiné i přenos zoonotických chorob z člověka na psa (Fine et al. 2019). Ve zdravotnických zařízeních pro lidi existuje riziko nákazy psa chorobami jako je například MRSA (methicillin-resistant *Staphylococcus aureus*) (Weese et al. 2006; Fine et al. 2019) nebo *C. diff* (*Clostridium difficile*) (Fine et al. 2019). Byly zaznamenány případy, kdy k nákaze terapeutických psů těmito onemocněními po návštěvě zdravotnických zařízení skutečně došlo (Lefebvre et al. 2009). Nebezpečí nákazy je zvyšováno prováděním aktivit jako je podávání tlapek psa klientovi, trávení času psa na lůžku s klientem,

olizování tváře klienta nebo odběr pamlsků z klientovy dlaně. Nejúčinnější prevencí těchto onemocnění je důkladné mytí rukou nebo minimalizace uvedených aktivit rizikových pro nákazu (Fine et al. 2019).

3.5.3 Ukončení práce

Ukončení pracovního života a následný odpočinek je nezbytnou životní etapou psa pro jeho welfare a měla by potkat každého psa pracujícího v AAI (Fine et al. 2019). U psů pracujících v AAI je nutno brát ohled na povahu jejich práce, jelikož v každé z intervencí mohou působit různé stresující faktory a také je nutno hodnotit každého jedince individuálně (Ng & Fine 2019b), jelikož každý pes zvládá stresové situace jinak. Ukončení práce chrání psa před možnými stresovými situacemi jako například časté a dlouhé intervence, negativní interakce s klienty nebo nákaza nějakou infekční chorobou (Murthy et al. 2015). Zatím neexistují žádné oficiální standardy, kdy a jak má k této události dojít. O tom, kdy a jak by měl být pracovní život psa ukončen, rozhoduje majitel psa, který by měl brát při rozhodování v potaz věk psa, jeho zdravotní stav a behaviorální projevy, podobně, jako je tomu u asistenčních psů (Caron-Lormier et al. 2016). Tím, že ukončení práce těchto psů není nijak regulováno, hrozí, že nastane situace, kdy majitel psa nechá pracovat i přes to, že pes není psychicky ani fyzicky plně schopen plnit své úkoly. Dokonce byly zaznamenány případy, kdy terapeutický pes pracoval do konce svého života i přes to, že to není doporučováno. Dokonce se doporučuje, aby bylo ukončení práce zvaženo dlouho před tím, než práce negativně ovlivní pohodu psa nebo jeho zdravotní stav (Ng & Fine 2019b).

Jedním z důvodů k ukončení práce je věk psa. Starší psi všeobecně projevují menší zájem o interakci s cizími lidmi (Mongillo et al. 2013) a hůře se vypořádají se stresovými situacemi (Ng & Fine 2019b), než mladí jedinci. Stárnoucí psi tráví méně času přímými interakcemi s lidmi a preferují spíše pasivně pobývat v jejich blízkosti (Landsberg et al. 2012). Může se tedy stát, že se pes ve vyšším věku rozhodne být zapojen do AAI jen pasivně a nebude už u klientů vyhledávat přímé interakce. Určité sociální výzvy totiž pro stárnoucího psa mohou být náročnější než dříve, takže může být pro psa ukončení práce osvobozující (Ng & Fine 2019b). Ukončením práce vzniká také větší prostor k odpočinku, což je pro welfare stárnoucího psa nezbytné (Bellows et al. 2015). Literatura uvádí, že věk je u psů pracujících v AAI méně kritickým faktorem v porovnání s asistenčními psy. Je tomu tak z důvodu, že psi v AAI do práce vstupují oproti asistenčním psům později, a tudíž mívají kratší pracovní život (Ng & Fine 2019b).

Důležitějším důvodem k ukončení pracovního života terapeutického psa jsou zdravotní obtíže. Když je pes nemocný, je nutné mu dát prostor k zotavení bez pracovní zátěže, jelikož případné stresory během práce by mu mohly cestu k uzdravení komplikovat (Heimlich 2001). Osteoartróza, což je časté muskuloskeletální onemocnění starých psů (Brown et al. 2007), problémy s dýcháním, kašláním, záchvaty a jiné neurologické problémy jsou stavy, které by se mohly během provozování některých poddruhů AAI zhoršit (Ng & Fine 2019b). Projevy nemoci jako je zvracení, průjem, močová nebo fekální inkontinence jsou také jasnými impulzy k ukončení práce, jelikož je to nepříjemné nejen pro psa, ale i pro klienty. Na druhou stranu, například diabetes nebo hypotyreóza, což jsou častá onemocnění endokrinního systému u starších psů, která lze dobře regulovat léky, nemusí nutně znamenat vyřazení psa z pracovního

procesu, pokud tak usoudí veterinární lékař (Ng & Fine 2019b). Důvodem k ukončení práce můžou být i behaviorální problémy spojené s přetěžováním psa (Hunt & Chizkov 2014).

Práci lze ukončit úplně, částečně nebo nejdříve částečně a potom úplně. Pokud se jedná o částečné ukončení práce, tak to může znamenat snížení počtu klientů v rámci jednoho sezení, práci s jiným typem klientů nebo jakoukoliv jinou změnu vedoucí ke snížení náročnosti práce (Ng & Fine 2019b). I přes to, že by mělo být ukončení práce pro psa odměnou, tak to s sebou nese i negativní následky (Fine et al. 2019; Ng & Fine 2019b). Je tomu tak hlavně u psů, kterým interakce s lidmi prospívají a těší se z nich (Fine et al. 2019). U těchto jedinců by radikálním ukončením práce mohlo dojít až k frustraci. Proto je doporučováno v takovýchto případech práci ukončovat postupně, to znamená nejdříve částečně a později úplně (Ng & Fine 2019b). Pokud už takový pes nemůže být zapojen do AAI vůbec, je třeba mu zajistit vhodné životní podmínky, umožnit i nadále sociální interakce (Simonato et al. 2020) a interakce s klienty nahradit jinými podobnými aktivitami (Ng & Fine 2019b). Jelikož se AAI provádí často a v pravidelných intervalech, tak stejně jako u asistenčních psů, je zde stresujícím faktorem v důsledku ukončení práce (ať už částečného nebo úplného) změna v rutíně, na kterou je pes zvyklý (Schwartz 2003). Dalším stresujícím faktorem by mohlo být mimo jiné i odloučení od majitele, jelikož byl pes zvyklý trávit díky AAI se svým majitelem hodně času (Power 2012). Aby byly negativní následky ukončení práce pro psa co nejmenší, tak je nezbytné do budoucna zjistit, kdy a jak práci ideálně ukončit. Je to něco, co zatím není dostatečně prozkoumáno (Fine et al. 2019).

4 Závěr

Cílem práce bylo posoudit, zdali se liší welfare asistenčních psů a psů využívaných v AAI. U obou skupin psů probíhá řádné a poctivé vyřazování jedinců, kteří se pro danou práci nehodí, čímž se předchází jejich trápení a nucení do práce, ke které nemají předpoklady. Studie zkoumající dopad AAI na welfare psů neodhalily žádné závažné narušení welfare, jen ve výjimečných případech (např. někteří psi vykazovali náznaky nepohody při neobvyklém způsobu podávání pamlsků klientem v důsledku jeho postižení). Prokázalo se, že pro větší komfort psa během sezení s klientem je důležitá možnost volnosti a volby. To znamená, že pes není připnutý na vodítku, může se volně pohybovat a rozhodovat si sám, zda chce interagovat s klientem nebo odpočívat ve své bezpečné zóně. U asistenčních psů bylo odhaleno, že v mnoha případech docházelo během jejich pracovního života k narušení jejich welfare. Někteří psi měli nedostatek odpočinku, klidného a nerušeného spánku, u některých jedinců se jako problém objevovala nadváha nebo nepravidelný denní režim, na rozdíl od psů pracujících v AAI, kteří mají svou pracovní rutinu většinou pravidelnou. Mimo jiné bylo zjištěno, že u asistenčních psů může způsobovat diskomfort nevhodný nebo nepadnoucí typ postroje. Dalším faktorem narušujícím životní pohodu asistenčních psů je několikačetná změna majitele, na rozdíl od psů pracujících v AAI, kteří mají obvykle celý život jednoho majitele. U psů pracujících v AAI bylo zjištěno riziko nákazy některými zoonotickými onemocněními ve zdravotnických zařízeních. Ukončení práce, ať už ze zdravotních důvodů nebo z důvodu pokročilého věku psa, je velmi důležité, ale stále nevyřešené téma. U psů pracujících v AAI byly zaznamenány případy, kdy pes pracoval až do konce svého života i přes to, že to není vhodné. Ukončení pracovního života je doporučováno zvážit dlouho před tím, než práce negativně ovlivní pohodu psa nebo jeho zdravotní stav. U asistenčních psů takový problém zaznamenán nebyl zřejmě proto, že je pes neustále pod dohledem organizace, která tato rozhodnutí reguluje. U psů v AAI veškerá rozhodnutí dělá jeho majitel.

Dalším cílem práce bylo sestavit vhodná doporučení pro majitele:

doporučení pro majitele asistenčních psů

- vzít si psa z ověřené organizace
- dopřát psovi dostatek klidu ke kvalitnímu spánku nebo odpočinku
- předcházet obezitě (nepřekrmovat a poskytnout příležitost k pohybu)
- používat vhodný a padnoucí typ postroje
- budovat se psem pozitivní vztah
- chránit psa před častým obtěžováním dětmi
- dodržovat pravidelnou denní rutinu
- dát psovi prostor k odpočinkovým aktivitám (např. hra)
- poskytnou psovi dostatek času na vykonání základních potřeb
- vzdělávat se v oblasti péče o psa a o jeho etologii

doporučení pro majitele psů pracujících v AAI

- vždy jednat ve prospěch psa
- dát psovi během sezení možnost svobody a volby a respektovat jeho rozhodnutí
- vzdělávat se v oblasti interspecifické komunikace mezi psem a člověkem a v oblasti projevu stresu u psů
- dodržovat hygienu (mytí rukou) ve zdravotnických zařízeních pro minimalizaci přenosu zoonotických chorob přenosných z člověka na psa
- za klienty docházet pravidelně, nejlépe dodržovat stále stejný časový rozvrh
- dělat mezi jednotlivými sezeními s klienty dostatečně dlouhé pauzy
- 1 sezení by nemělo trvat déle než 1 hodinu
- budovat se psem pozitivní vztah

Do budoucna toto téma vyžaduje další výzkum, jelikož počet dosavadních studií je stále malý. Konkrétně je potřeba například zjistit, kdy a jak ideálně ukončit pracovní život takto využívaných psů.

5 Literatura

Allison M, Ramaswamy M. 2016. Adapting Animal-Assisted Therapy Trials to Prison-Based Animal Programs. *Public Health Nursing* **33**:472-480.

American Veterinary Medical Association. 2021. Animal-assisted interventions: Definitions. Available from <https://www.avma.org/resources-tools/avma-policies/animal-assisted-interventions-definitions> (accessed December 2021).

Animal assisted intervention international. 2013-2021. Animal Assisted Intervention. Available from <https://aai-int.org/aai/animal-assisted-intervention/> (accessed December 2021).

Assistance Dogs International (ADI). 2021. Do you know the difference between Assistance Dogs vs. Other Types of Dogs?. Available from <https://assistancedogsinternational.org/#glossary> (accessed December 2021).

Audrestch HM, Whelan CT, Grice D, Asher L, England GCW, Freeman SL. 2015. Recognizing the value of assistance dogs in society. *Disability and Health Journal* **8**:469-474.

Baars S, Wolf F. 2011. Animal assisted therapy for cognitive and language disorders. *Nervenheilkunde* **30**:961-966.

Bellows, J.; Colitz, C.M.; Daristotle, L.; Ingram, D.K.; Lepine, A.; Marks, S.L.; Sanderson, S.L.; Tomlinson, J.; Zhang, J. 2015. Defining healthy aging in older dogs and differentiating healthy aging from disease. *Journal of the American Veterinary Medical Association* **246**:77–89.

Boissy A, Manteuffel G, Jensen MB, Moe RO, Spruijt B, Keeling LJ, Winckler C, Forkman B, Dimitrov I, Langbein J, Bakken M, Veissier I, Aubert A. 2007. Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. *Physiology & Behavior* **92**:375-397.

Bray EE, Levy KM, Kennedy BS, Duffy DL, Serpell JA, MacLean EL. 2019. Predictive Models of Assistance Dog Training Outcomes Using the Canine Behavioral Assessment and Research Questionnaire and a Standardized Temperament Evaluation. *Frontiers in Veterinary Science* **6**.

Bremhorst A, Mongillo P, Howell T, Marinelli L. 2018. Spotlight on Assistance Dogs-Legislation, Welfare and Research. *Animals (Basel)* **8**.

Broom DM. 1986. Indicators of poor welfare. *British Veterinary Journal* **142**:524-526.

Brown DC, Boston RC, Coyne JC, Farrar JT. 2007. Development and psychometric testing of an instrument designed to measure chronic pain in dogs with osteoarthritis. *American Journal of Veterinary Research* **68**:631-637.

Burrows KE, Adams CL, Millman ST. 2008. Factors Affecting Behavior and Welfare of Service Dogs for Children With Autism Spectrum Disorder. *Journal of Applied Animal Welfare Science* **11**:42-62.

Canisterapeutické sdružení Jižní Morava. 2022. Výňatek ze zkušebního řádu. Canisterapeutické sdružení Jižní Morava, Lipov. Available from https://www.canis-sdruzeni.cz/images/DOKUMENTY_CTSDRUZ/zkusebnirad_pro_web.pdf (accessed February 2022).

Carenzi C, Verga M. 2009. Animal welfare: review of the scientific concept and definition. *Italian Journal of Animal Science* **8**:21-30.

Caron-Lormier G, England GCW, Green MJ, Asher L. 2016. Using the incidence and impact of health conditions in guide dogs to investigate healthy ageing in working dogs. *The Veterinary Journal* **207**:124-130.

Cavalli C, Carballo F, Bentosela M. 2020. Animal Assisted Interventions: Scope, challenges and limitations. *Calidad de Vida y Salud* **13**:32-61.

Coppinger R, Coppinger L, Skillings E. 1998. Observations on assistance dog training and use. *Journal of Applied Animal Welfare Science* **1**:133–144.

Corsetti S, Ferrara M, Natoli E. 2019. Evaluating Stress in Dogs Involved in Animal-Assisted Interventions. *Animals* **9**.

Dice F, Santaniello A, Gerardi F, Menna LF, Freda MF. 2017. Meeting the emotion! Application of the Federico II Model for pet therapy to an experience of Animal Assisted Education (AAE) in a primary school. *Pratiques Psychologiques* **23**:455-463.

Duncan IJH. 2002. Poultry welfare: science or subjectivity? *British Poultry Science* **43**:643-652.

Fejsáková M, Kottferová J, Mareková J, Jakuba T, Ondrašovičová O, Ondrašovič M. 2009. Ethical aspects related to involvement of animals in animal assisted therapy. *Folia Veterinaria* **53**:62-64.

Fine AH, Beck AM, Ng Z. 2019. The State of Animal-Assisted Interventions: Addressing the Contemporary Issues that will Shape the Future. *International Journal of Environmental Research and Public Health* **16**.

- Fine AH, Mackintosh TK. 2016. The Silent Bark: Our Moral Responsibility to Listen. Pet Partners, Bellevue, WA. Available from <https://petpartners.org/wp-content/uploads/2014/12/PetPartners-Magazine-Winter-2016.pdf> (accessed March 2022).
- Fraser D. 2010. Toward a synthesis of conservation and animal welfare science. *Animal Welfare* **19**:121-124.
- German AJ. 2016. Outcomes of weight management in obese pet dogs: what can we do better?. *Proceedings of the Nutrition Society* **75**:398–404.
- Gilmer MJ, Baudino MN, Goddard AT, Vickers DC, Akard TF. 2016. Animal-Assisted Therapy in Pediatric Palliative Care. *Nursing Clinics North America* **51**: 381-395.
- Glenk LM, Foltin S. 2021. Therapy Dog Welfare Revisited: A Review of the Literature. *Veterinary Sciences* **8**.
- Glenk LM, Kothgassner OD, Stetina BU, Palme R, Kepplinger B, Baran H. 2013. Therapy dogs' salivary cortisol levels vary during animal-assisted interventions. *Animal Welfare* **22**:369-378.
- Glenk LM. 2017. Current Perspectives on Therapy Dog Welfare in Animal-Assisted Interventions. *Animals* **7**.
- Gravrok J, Bendrups D, Howell T, Bennett P. 2019. The experience of acquiring an assistance dog: examination of the transition process for first-time handlers. *Disability and Rehabilitation* **43**:49-59.
- Gravrok J, Howell T, Bendrups D, Bennett P. 2020. Thriving through relationships: assistance dogs' and companion dogs' perceived ability to contribute to thriving in individuals with and without a disability. *Disability and Rehabilitation-Assistive Technology* **15**:45-53.
- Guiding Eyes for the Blind. 2022. Retired Dog Policies. Available from <https://www.guidingeyes.org/dogs-and-puppies/dog-adoption/retired-dog-policies/> (accessed January 2022).
- Hall SS, Wright HF, Mills DS. 2017. Parent perceptions of the quality of life of pet dogs living with neuro-typically developing and neuro-atypically developing children: An exploratory study. *PLOS ONE* **12**.
- Haubenhofner DK, Kirchengast S. 2006. Austrian and American approaches to animal-based health care services. *Anthrozoös* **19**:365-373.

- Haubenhofer DK, Kirchengast S. 2007. Dog Handlers' and Dogs' Emotional and Cortisol Secretion Responses Associated with Animal-Assisted Therapy Sessions. *Society & Animals* **15**:127-150.
- Hediger K, Meisser A, Zinsstag J. 2019. A One Health Research Framework for Animal-Assisted Interventions. *International Journal of Environmental Research and Public Health* **16**.
- Heimlich K. 2001. Animal-assisted therapy and the severely disabled child: A quantitative study. *Journal of Rehabilitation* **67**:48–54.
- Helppes. 2018a. Výňatek ze zkušebního řádu pro canisterapeutickou zkoušku. Helppes, Praha. Available from <https://helppes.cz/wp-content/uploads/2020/09/ZCP.pdf> (accessed February 2022).
- Helppes. 2018b. Canisterapie. Helppes, Praha. Available from <https://helppes.cz/canisterapie/> (accessed February 2022).
- HOPE Animal-Assisted Crisis Response. 2021. Frequently Asked Questions. Eugene. Available from <https://www.hopeaacr.org/frequently-asked-questions/> (accessed November 2021).
- Hunt MG, Chizkov RR. 2014. Are therapy dogs like xanax? Does animal-assisted therapy impact processes relevant to cognitive behavioral psychotherapy?. *Anthrozoos* **27**:457–469.
- Hunt RL, England GCW, Asher L, Whiteside H, Harvey ND. 2020. Concurrent and Predictive Criterion Validity of a Puppy Behaviour Questionnaire for Predicting Training Outcome in Juvenile Guide Dogs. *Animals* **10**.
- Chubak J, Hawkes R. 2016. Animal-Assisted Activities: Results From a Survey of Top-Ranked Pediatric Oncology Hospitals. *Journal of Pediatric Oncology Nursing* **33**:289-296.
- Iannuzzi D, Rowan AN. 1991. Ethical Issues in Animal-Assisted Therapy Programs. *Anthrozoös* **4**:154-163.
- King C, Watters J, Mungre S. 2011. Effect of a time-out session with working animal-assisted therapy dogs. *Journal of Veterinary Behavior* **6**:232-238.
- Knights H, Williams J. 2021. The influence of three working harnesses on thoracic limb kinematics and stride length at walk in assistance dogs. *Journal of Veterinary Behavior* **45**:16-24.

- Landsberg GM, Nichol J, Araujo JA. 2012. Cognitive dysfunction syndrome: A disease of canine and feline brain aging. *Veterinary Clinics of North America: Small Animal Practice* **42**:749–768.
- Lane DR, McNicholas J, Collis GM. 1998. Dogs for the disabled: Benefits to recipients and welfare of the dog. *Applied Animal Behaviour Science* **59**:49–60.
- Lass-Hennemann J, Schäfer SK, Römer S, Holz E, Streb M, Michael T. 2018. Therapy Dogs as a Crisis Intervention After Traumatic Events? - An Experimental Study. *Frontiers in Psychology* **9**.
- Lefebvre SL, Golab GC, Christensen E, Castrodale L, Aureden K, Bialachowski A, Gumley N, Robinson J, Peregrine A, Benoit M, Card ML, Van Horne L, Weese JS. 2008. Guidelines for animal-assisted interventions in health care facilities. *American Journal of Infection Control* **36**:78-85.
- Lefebvre SL, Reid-Smith RJ, Waltner-Toews D, Weese JS. 2009. Incidence of acquisition of methicillin-resistant *Staphylococcus aureus*, *Clostridium difficile*, and other health-care-associated pathogens by dogs that participate in animal-assisted interventions. *Journal of the American Veterinary Medical Association* **234**:1404-1417.
- Marinelli L, Mongillo P, Salvadoretta M, Normando S, Bono G. 2009. Welfare assessment of dogs involved in animal assisted activities. *Journal of Veterinary Behavior: Clinical Applications and Research* **4**:84-85.
- Mariti C, Ricci E, Zilocchi M, Gazzano A. 2013. Owners as a secure base for their dogs. *Behaviour* **150**:1275-1294.
- Mims D, Waddell R. 2016. Animal Assisted Therapy and Trauma Survivors. *Journal of Evidence-Informed Social Work* **13**: 452-457.
- Modlin S. 2001. From Puppy to Service Dog: Raising Service Dogs for the Rehabilitation Team. *Rehabilitation Nursing* **26**:12-17.
- Mongillo P, Pitteri E, Carnier P, Gabai G, Adamelli S, Marinelli L. 2013. Does the attachment system towards owners change in aged dogs?. *Physiology & Behavior* **120**:64–69.
- Murthy R, Bearman G, Brown S, Bryant K, Chinn R, Hewlett A, George BG, Goldstein EJC, Holzmann-Pazgal G, Rupp ME, Wiemken T, Weese JS, Weber DJ. 2015. Animals in healthcare facilities: Recommendations to minimize potential risks. *Infection Control and Hospital Epidemiology* **36**:495-516.
- Nakajima Y. 2017. Comparing the Effect of Animal-Rearing Education in Japan with Conventional Animal-Assisted Education. *Frontiers in Veterinary Science* **4**.

Ng Z, Fine A. 2019a. Paving the Path Toward Retirement for Assistance Animals: Transitioning Lives. *Frontiers in Veterinary Science* **6**.

Ng ZY, Fine AH. 2019b. Considerations for the Retirement of Therapy Animals. *Animals* **9**.

Pet Partners. 2018. International Handler Guide. Pet Partners, Bellevue WA. Available from <https://petpartners.org/wp-content/uploads/2019/12/International-Handler-Guide-2020.pdf> (accessed March 2022).

Plummer PJ, Hempstead MN, Shearer JK, Lindquist TM. 2021. Evaluating the Welfare of Small Ruminants: Practical Management Advice. *Veterinary Clinics of North America: Food Animal Practice* **37**:33-54.

Pomocné tlapky o.p.s. 2009a. Zkušební řád pro testování canisterapeutických psů. Pomocné tlapky o.p.s., Starý Plzenec. Available from <https://www.pomocnetlapky.cz/nase-sluzby/canisterapie> (accessed February 2022).

Pomocné tlapky o.p.s. 2009b. Smysl a cíle canisterapeutických zkoušek. Pomocné tlapky o.p.s., Starý Plzenec. Available from <https://www.pomocnetlapky.cz/nase-sluzby/canisterapie> (accessed February 2022).

Pomocné tlapky o.p.s. 2009c. Výcvik vodících psů pro nevidomé a slabozraké. Pomocné tlapky o.p.s., Starý Plzenec. Available from <https://www.pomocnetlapky.cz/nase-sluzby/prehled-nasich-sluzeb/vycvik-vodicich-psu-pro-nevidome-a-slabozrake> (accessed February 2022).

Power ER. 2012. Domestication and the dog: embodying home. *Area* **44**:371-378.

Quintal V, Reis-Pina P. 2021. Animal-Assisted Therapy in Palliative Care. *Acta Medica Portuguesa* **34**: 690-692.

Rault JL, Waiblinger S, Boivin X, Hemsworth P. 2020. The Power of a Positive Human-Animal Relationship for Animal Welfare. *Front Vet Sci* **7**.

Rincón LLL, Martín BR, Sánchez MÁM, Villafaina S, Merellano-Navarro E, Collado-Mateo D. 2021. Effects of Dog-Assisted Education on Physical and Communicative Skills in Children with Severe and Multiple Disabilities: A Pilot Study. *Animals* **11**.

Rintala DH, Matamoros R, Seitz LL. 2008. Effects of assistance dogs on persons with mobility or hearing impairments: A pilot study. *Journal of Rehabilitation Research and Development* **45**:489-503.

Rooney N, Gaines S, Hiby E. 2009. A practitioner's guide to working dog welfare. *Journal of Veterinary Behavior* **4**:127-134.

Sandt DD. 2020. Effective Implementation of Animal Assisted Education Interventions in the Inclusive Early Childhood Education Classroom. *Early Childhood Education Journal* **48**:103-115.

Santaniello A, Dicé F, Carratú RC, Amato A, Fioretti A, Menna LF. 2020. Methodological and Terminological Issues in Animal-Assisted Interventions: An Umbrella Review of Systematic Reviews. *Animals* **10**.

Schwartz S. 2003. Separation anxiety syndrome in dogs and cats. *Journal of the American Veterinary Medical Association* **222**:1526-1532.

Simonato M, De Santis M, Contalbrigo L, De Mori B, Ravarotto L, Farina L. 2020. The Three R's as a Framework for Considering the Ethics of Animal Assisted Interventions. *Society & Animals* **28**:395-419.

Špínka M. 2012. Welfare hospodářských zvířat: význam, vymezení, měření. *Veterinářství* **62**:406-409.

van Houtert EAE, Endenburg N, Rodenburg TB, Vermetten E. 2021. Do Service Dogs for Veterans with PTSD Mount a Cortisol Response in Response to Training?. *Animals* **11**.

Vincent C, Belleville G, Gagnon DH, Dumont F, Auger E, Lavoie V, Besemann M, Champagne N, Lessart G. 2017. Effectiveness of Service Dogs for Veterans with PTSD: Preliminary Outcomes. *Stud Health Technol Inform* **242**:130-136.

Výcvikové canisterapeutické sdružení Hafík, z.s.. 2021. Intervence za asistence zvířat (AAI). Třeboň. Available from <https://www.canisterapie.org/intervence-za-asistence-zvirat> (accessed November 2021).

Wallis LJ, Szabó D, Erdélyi-Belle B, Kubinyi E. 2018. Demographic Change Across the Lifespan of Pet Dogs and Their Impact on Health Status. *Frontiers in Veterinary Science* **5**.

Weese JS, Caldwell F, Willey BM, Kreiswirth BN, McGeer A, Rousseau J, Low DE. 2006. An outbreak of methicillin-resistant *Staphylococcus aureus* skin infections resulting from horse to human transmission in a veterinary hospital. *Veterinary Microbiology* **114**:160-164.

Winkle M, Johnson A, Mills D. 2020. Dog Welfare, Well-Being and Behavior: Considerations for Selection, Evaluation and Suitability for Animal-Assisted Therapy. *Animals* **10**.